

RETTFERDIG ULIKHET F

INGVILD ALMÅS er førsteamanuensis ved Institutt for Samfunnsøkonomi og The Choice Lab, Norges Handelshøyskole (NHH). Hennes spesialfelt er utviklingsøkonomi og adferdsøkonomi. Hun er samfunnsøkonom (cand.oecon.) fra Universitetet i Oslo (2004) og fullførte i 2008 en doktorgrad (Ph.D.) ved Norges Handelshøyskole med tittelen «Essays on Economic Inequality».

ALEXANDER W. CAPPELEN er professor ved Institutt for samfunnsøkonomi og The Choice Lab, Norges Handelshøyskole (NHH). Han er også leder for Senter for etikk og økonomi ved NHH og forskningsprogrammet Etikk og Styring ved SNF. Han har forsket på problemstillinger innenfor adferdsøkonomi, offentlig økonomi og politisk teori.

INGAR HAALAND er doktorgradsstipendiat ved Institutt for samfunnsøkonomi og The Choice Lab, Norges Handelshøyskole (NHH). Han har forsket på problemstillinger innenfor atferdsøkonomi og økonomiske eksperimenter.

BERTIL TUNGODDEN er professor ved Institutt for samfunnsøkonomi og The Choice Lab, Norges Handelshøyskole (NHH). Han er også forsker ved Chr. Michelsen Institutt. Han har forsket på problemstillinger innenfor adferdsøkonomi, utviklingsøkonomi og rettferdighetsteori.

SAMMENDRAG

Hvilke ulikheter oppfattes som rettferdige? Vi presenterer resultatet fra en surveyundersøkelse med et nasjonalt representativt utvalg av den norske befolkningen. Hovedfunnet er at nordmenn synes ulikheter kan være både rettferdige og urettferdige avhengig av hvilke forhold ulikhetene skyldes: Mens nordmenn

er kritiske til ulikheter som skyldes flaks, er de i stor grad villige til å akseptere ulikheter som skyldes talent eller arbeidsinnsats. Vi finner også at oppfatninger om hvilke ulikheter som er rettferdige, er sterkt korrelert med oppfatninger om hvorvidt myndighetene bør ha som mål å utjevne inntektsforskjeller.

1 INNLEDNING

Økonomiske ulikheter har eksplodert i mange vestlige land de siste tiårene (Alvaredo mfl. 2015). Et utbredt mål på ulikhet er hvor mange prosent av samlet inntekt som går til den rikeste ene prosenten i samfunnet. I USA økte denne andelen fra 8,2 prosent i 1980 til 17,5 prosent i 2011; i Norge økte den fra 4,6 prosent i 1980 til 8,2 prosent i 2011.

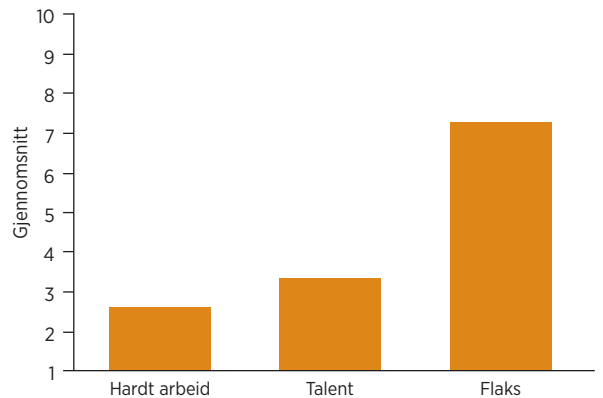
Blant økonomer er det delte meninger om hvorvidt økende ulikhet er et problem, og hva som eventuelt burde være myndighetenes rolle i å bekjempe det. Enkelte mener at ulikhet innebærer økt urettferdighet, og mener derfor at myndighetene må jobbe for å redusere ulikhetene, for eksempel gjennom progressive skatter (Piketty 2015). Andre mener den økte ulikheten ikke innebærer økt urettferdighet, og er derfor skeptiske til at myndighetene skal gripe inn (Mankiw 2013).

I stor grad takket være Thomas Pikettys bestselger *Kapitalen i det 21. århundre* står ulikhet nå sentralt i den offentlige debatten i hele den vestlige verden, ikke minst i Norge. Ulikhet skaper engasjement, og nyere studier har vist at informasjon om økte ulikheter gjør at folk i større grad ser på ulikheter som et alvorlig problem (Kuziemko mfl. 2015). Men gjelder det generelt at folk er skeptiske til alle former for ulikhet?

Mange økonomiske labeksperiment har dokumentert at folks syn på inntektsulikhet avhenger av hvilke forhold ulikhetene skyldes (Konow 2000, Cappelen mfl. 2007, Cappelen, Sørensen og Tungodden 2010). Mens et flertall av deltakerne i denne typen eksperimenter ønsker å eliminere inntektsulikheter som skyldes flaks, er dette ikke tilfellet for ulikheter som skyldes ulik arbeidsinnsats. Samtidig har labeksperimentene også vist at folk har ulike oppfatninger om hva som er rettferdig inntektsfordeling (Cappelen mfl. 2007, Cappelen, Sørensen og Tungodden 2010). Mens noen ønsker å eliminere alle former for inntektsulikhet, er det andre som aksepterer enhver form for ulikhet, uavhengig av om ulikhetene skyldes flaks eller arbeidsinnsats. Internasjonale surveyundersøkelser har også vist at det er store forskjeller i synet på ulikhet mellom land, for eksempel i hvor stor grad innbyggerne er villige til å akseptere ulikhet for å belønne talent eller arbeidsinnsats (Osberg og Smeeding 2006, Alesina og Giuliano 2011).

I denne artikkelen presenterer vi funn som viser at innbyggerne i Norge, et av verdens mest egalitære land,

FIGUR 1 Grafen viser gjennomsnitt for svarene på tre ulike spørsmål, hvor et nasjonalt representativt utvalg av den norske befolkningen (n = 1000) ble spurt om det var rettferdig at ulike faktorer spilte en viktig rolle i å bestemme en persons inntekt. 1 betyr at man helt enig i at det er rettferdig at faktoren spiller en viktig rolle i å bestemme en persons inntekt, mens 10 betyr at man er helt enig i at det ikke er rettferdig at faktoren spiller en viktig rolle i å bestemme en persons inntekt.

synes ulikheter kan være både rettferdig og urettferdig avhengig av hva som forårsaket ulikhetene. Studier om hvilke ulikheter folk er villige til å akseptere, kan bidra til å forklare hva som driver oppslutningen rundt ulike former for omfordelingspolitikk. For eksempel finner vi at oppfatninger om hvilke ulikheter som er rettferdige, er sterkt korrelert med oppfatninger om hvorvidt myndighetene bør ha som mål å utjevne inntektsforskjeller.

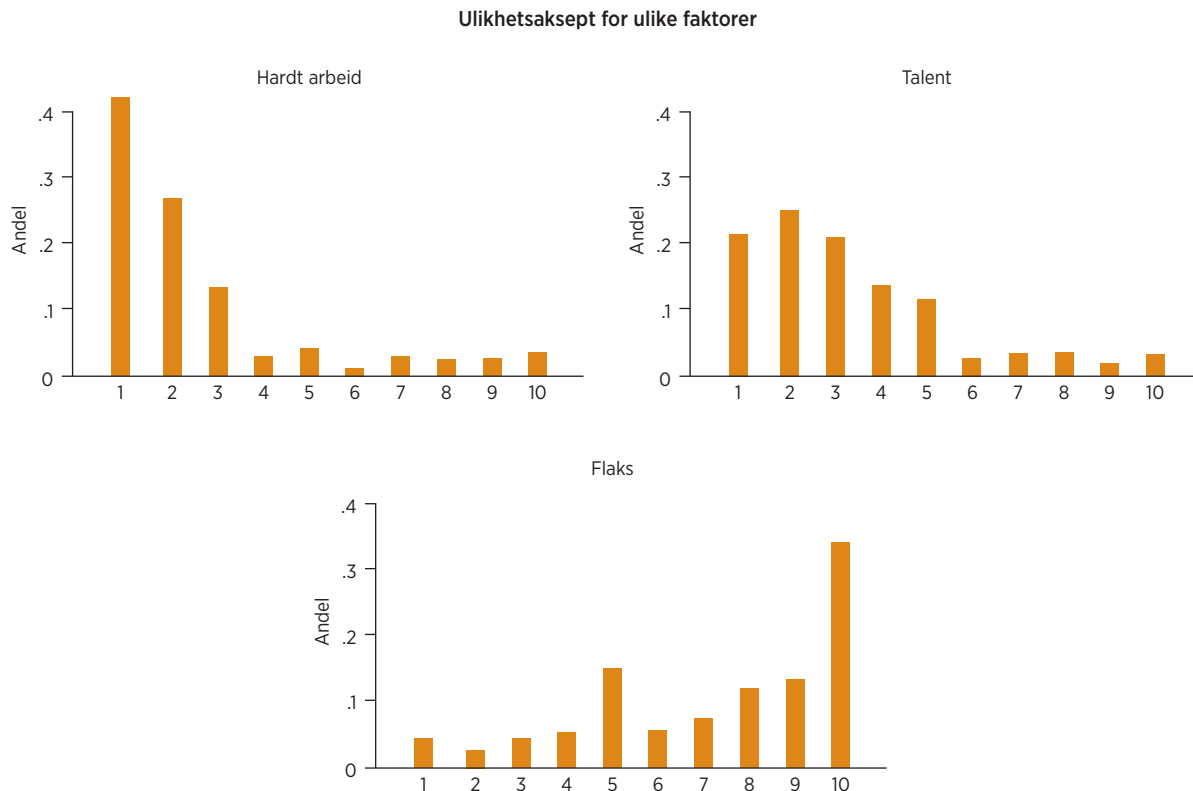
2 NORDMENNENS SYN PÅ ULIKHET

For å undersøke hvilke typer ulikheter nordmenn synes er rettferdige, gjennomførte vi en surveyundersøkelse på et representativt utvalg av den norske befolkningen.

Hardt arbeid, talent og flaks er tre faktorer som kan være avgjørende for en persons inntekt, og som kan gi opphav til inntektsulikheter. For hver av disse faktorene ba vi surveyrespondentene ta stilling til hvor rettferdig de synes det var at den aktuelle faktoren spilte en viktig rolle i å bestemme en persons inntekt. Svarskalaen gikk fra 1 til 10, der 1 betydde at man var helt enig i at det var rettferdig at faktoren spilte en viktig rolle, og 10 betydde at man var helt enig i at det *ikke* var rettferdig at faktoren spilte en viktig rolle.

Figur 1 oppsummerer hovedfunnene. Vi finner størst aksept for ulikheter som skyldes hardt arbeid. Figur 2

FIGUR 2 Grafene viser fordelingen av svarene på tre ulike spørsmål, hvor et nasjonelt representativt utvalg av den norske befolkningen (n = 1000) ble spurt om det var rettferdig at ulike faktorer spilte en viktig rolle i å bestemme en persons inntekt. 1 betyr at man helt enig i at det er rettferdig at faktoren spiller en viktig rolle i å bestemme en persons inntekt, mens 10 betyr at man er helt enig i at det ikke er rettferdig at faktoren spiller en viktig rolle i å bestemme en persons inntekt.

viser at 42 prosent av respondentene var helt enige i at det var rettferdig at hardt arbeid spilte en viktig rolle i å bestemme en persons inntekt, mens kun et lite mindretall på 9,2 prosent mente at det i større eller mindre grad var urettferdig. Vi finner også relativt stor aksept for ulikheter som skyldes talent, selv om variasjonen i responsen på dette spørsmålet er større enn for hardt arbeid. 20,2 prosent av respondentene sa seg helt enig i at det var rettferdig at talent spilte en viktig rolle i å bestemme en persons inntekt, mens kun 12,4 prosent mente at det i større eller mindre grad var urettferdig. Forskjellen mellom ulikhetsaksept for talent og hardt arbeid er statistisk signifikant ($p < 0,001$).

Vi finner ikke tilsvarende aksept for ulikheter som skyldes flaks. 32,7 prosent av respondentene var helt enige i at det var urettferdig at flaks spilte en viktig rolle i å bestemme en persons inntekt, mens 30,3 pro-

sent av respondentene mente at det i større eller mindre grad var rettferdig. Variasjonen i responsen på dette spørsmålet var større enn for både talent og hardt arbeid.

3 ULIKHETSAKSEPT OG OMFORDELINGSPREFERANSER

For å studere hvordan ulikhetsaksept for hardt arbeid, talent og flaks påvirker synet på omfordeling, ba vi respondentene i surveyundersøkelsen ta stilling til om et samfunn bør ta sikte på å utjevne inntektsforskjeller. Svarskalaen gikk fra 1 til 10, der 1 betydde at man var helt enig i at et samfunn bør ta sikte på å utjevne inntektsforskjeller, og 10 betydde at man var helt enig i at et samfunn *ikke* bør ta sikte på å utjevne inntektsforskjeller. Figur 3 viser at det er stor variasjon i omfordelingspreferansene til respondentene. 12,1 prosent av respondentene

TABELL 1 Hvordan ulikhetsaksept for hardt arbeid, talent og flaks predikerer holdninger til omfordeling.

	(1)	(2)	(3)
Hardt arbeid	0,068 (0,052)	0,065 (0,053)	0,071 (0,059)
Flaks	-0,121*** (0,033)	-0,113*** (0,034)	-0,123*** (0,035)
Talent	-0,133** (0,051)	-0,134** (0,051)	-0,139* (0,057)
Hardt arbeid viktig			-0,015 (0,050)
Talent viktig			0,016 (0,055)
Flaks viktig			0,037 (0,033)
Konstantledd	5,556*** (0,313)	6,018*** (0,634)	5,846*** (0,654)
Øvrige kontrollvariabler	Nei	Ja	Ja
Observasjoner	1000	1000	1000
R-kvadrat	0,027	0,041	0,042

Merknader: Tabellen viser resultatene fra en regresjon hvor den avhengige variabelen går fra 1 til 10, og tar verdien 1 og 10 hvis respondenten er hhv. *helt enig* og *helt uenig* i at et samfunn bør ta sikte på å utjevne inntektsforskjeller. Hardt arbeid, flaks og talent er definert som i figur 1. *Hardt arbeid viktig* tar verdien 1 og 10 hvis respondenten er helt enig i at hardt arbeid hhv. *spiller* og *ikke spiller* en viktig rolle i å bestemme en persons inntekt; *flaks viktig* og *talent viktig* er definert tilsvarende. Øvrige kontrollvariabler er alder og indikatorer for om respondenten er mann, har barn, er gift, har selvrapportert årsinntekt på over 500 000 kr før skatt og minst en treårig høyskole-/universitetsutdanning.

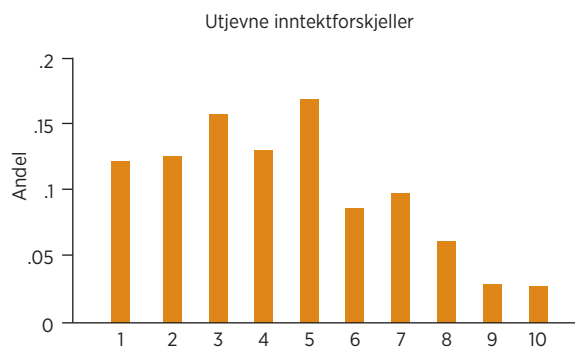
* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$. Robuste standardfeil klynget på individnivå i parentesene.

sa seg helt enig i at samfunnet burde ta sikte på å utjevne inntektsforskjeller, 60,2 prosent sa seg delvis enig, mens de resterende 29,7 prosent var helt eller delvis uenig.

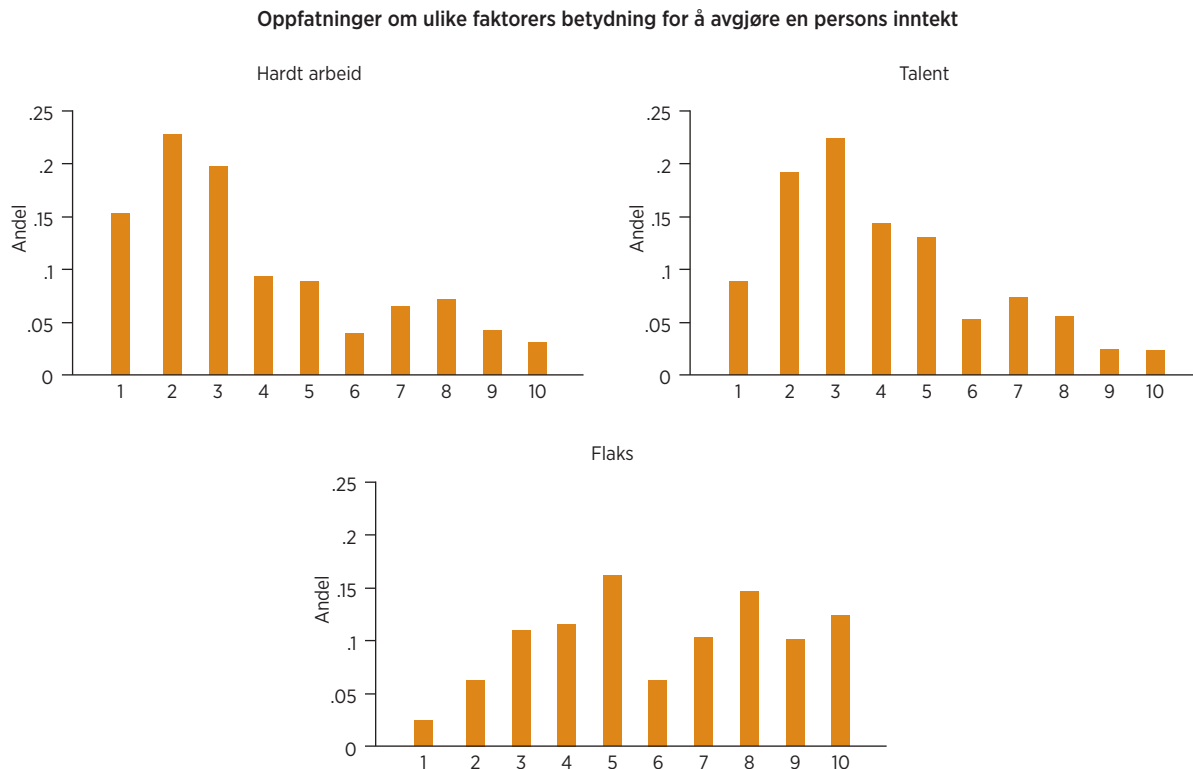
Tabell 1 rapporterer resultatene fra en regresjon hvor vi ser på om synet på omfordeling er korrelert med ulikhetsaksept for hardt arbeid, talent og flaks. Kolonne (1) viser at det er en sterk negativ og statistisk signifikant sammenheng mellom synet på omfordeling og ulikhetsaksept for både talent og flaks. At sammenhengen er negativ, innebærer at større ulikhetsaksept for talent og flaks er assosiert med lavere oppslutning rundt tiltak for å utjevne inntektsforskjeller i samfunnet. Vi finner ingen signifikant sammenheng mellom synet på omfordeling og ulikhetsaksept for hardt arbeid. Dette kan delvis forklares ved at det er mindre variasjon i synet på hvor rettferdig det er å belønne hardt arbeid, enn hva som er tilfellet for ulikheter som skyldes flaks og talent.

Ulikhetsaksept kan potensielt korrelere med inntekt og andre demografiske variabler. Kolonne 2 i tabell 1

FIGUR 3 Et nasjonalt representativt utvalg av den norske befolkningen ($n = 1000$) ble spurt om synet deres på å utjevne inntektsforskjeller. Variabelen som går fra 1 til 10, tar verdien 1 og 10 hvis respondenten er hhv. *helt enig* og *helt uenig* i at et samfunn bør ta sikte på å utjevne inntektsforskjeller.

FIGUR 4 Grafene viser fordelingen av svarene på tre ulike spørsmål, hvor et nasjonelt representativt utvalg av den norske befolkningen (n = 1000) ble spurt om hvor enige de var i at ulike faktorer spiller en viktig rolle i å bestemme en persons inntekt. 1 betyr at man *helt enig* i at faktoren spiller en viktig rolle i å bestemme en persons inntekt, mens 10 betyr at man er helt enig i at faktoren *ikke* spiller en viktig rolle i å bestemme en persons inntekt.

viser imidlertid at effekten av ulikhetsaksept ikke er endrer seg dersom vi kontrollerer for inntekt, kjønn, alder, sivilstatus, barn og utdanning. Dette viser at det er en robust sammenheng mellom ulikhetsaksept og preferanser for omfordeling.

Et annet forhold som kan påvirke folks syn på omfordeling, er oppfatninger om hvor stor rolle hardt arbeid, talent og flaks spiller i å bestemme inntektsfordelingen i et samfunn. Hvis disse oppfatningene er korrelert med ulikhetsaksept, kan det igjen påvirke den estimerte sammenhengen mellom ulikhetsaksept og preferanser for omfordeling. Vi spurte derfor respondentene om hvor enige de er i at hardt arbeid, talent og flaks spiller en viktig rolle i å bestemme en persons inntekt. Svorskalaen gikk fra 1 til 10, og tok verdien 1 og 10 hvis respondenten sa seg helt enig i at den aktuelle faktoren henholdsvis *spiller* og *ikke spiller* en viktig rolle i å bestemme en persons inntekt.

Figur 4 viser at det er mye større spredning i oppfatninger om hva som *avgjør* inntekt, enn i oppfatninger om hva som er *rettferdig* inntekt. Kolonne 3 i tabell 1 viser imidlertid at det ikke er noen signifikant sammenheng mellom synet på omfordeling og oppfatninger om hva som avgjør en persons inntekt. Samtidig ser vi at sammenhengen mellom synet på omfordeling og ulikhetsaksept for talent og flaks forblir like sterk og statistisk signifikant når vi også kontrollerer for oppfatninger om hva som avgjør en persons inntekt.

4 DISKUSJON OG AVSLUTTENDE MERKNADER

Surveyundersøkelsen vår viser at nordmenn synes ulikheter kan være både rettferdige og urettferdige avhengig av hvilke forhold ulikhetene skyldes.

Mens nordmenn har stor toleranse for ulikheter som skyldes talent og hardt arbeid, har de lav toleranse for ulikhet som skyldes flaks. Disse funnene er i tråd med

økonomiske labeksperimenter på rettferdighet og ulikhet (Konow 2000, Cappelen mfl. 2007, Cappelen, Sørensen og Tungodden 2010).

Vi finner også at ulikhetsaksept for talent og flaks i stor grad predikerer preferanser for omfordeling: De som synes det er rettferdig at flaks og talent bidrar til å bestemme inntekt, er i mye mindre grad villige til å støtte tiltak for å redusere inntektsforskjeller i samfunnet. Vi finner imidlertid ingen sammenheng mellom preferanser for omfordeling og oppfatninger om hva som avgjør en persons inntekt. Dette tyder på at den politiske fordelingsdebatten i Norge i stor grad er drevet av forskjeller i synet på hva som er rettferdig ulikhet, og ikke av ulike oppfatninger om hva som avgjør en persons inntekt.

Norge er kjent som et sted hvor likhetsidealet står sterkt. Det kunne derfor vært naturlig å vente at det dominerende rettferdighetssynet i Norge var en form for egalitarisme, hvor majoriteten av befolkningen for eksempel bare var villige til å akseptere ulikheter

som skyldtes faktorer innenfor individets kontroll. Det er derfor slående at det dominerende rettferdighetssynet i den norske befolkningen er å akseptere både ulikheter som skyldes hardt arbeid, og ulikheter som skyldes talent.

Det kan virke paradoksalt at folk i stor grad er villige til å akseptere ulikheter som skyldes talent, mens de ikke er villige til å akseptere ulikheter som skyldes flaks. I den grad talent er et resultat av flaks i et genetisk lotteri, er det vanskelig å se den moralsk relevante forskjellen mellom talent og flaks. En mulig forklaring på at folk likevel behandler disse typene ulikhet forskjellig, kan være at nordmenn i større grad ser på talent som noe som krever innsats for å utvikle. En alternativ forklaring kan være at talent oppfattes som en personlig egenskap som det er rettferdig å belønne. En spennende videreføring av denne studien vil være å se nærmere på i hvilken grad disse to forklaringene kan kaste lys over hvorfor nordmenn er villige til å akseptere ulikheter som skyldes talent, men ikke flaks. **M**

LITTERATUR

- Alesina, Alberto F. og Paola Giuliano (2011). Preferences for redistribution. I *Handbook of Social Economics*, s. 93–132. North Holland.
- Alvaredo, Facundo mfl. (2015). The world top incomes database. <http://topincomes.parisschoolofeconomics.eu/>. 28. august 2015.
- Cappelen, Alexander W., Erik Ø. Sørensen og Bertil Tungodden (2010). Responsibility for what? Fairness and individual responsibility. *European Economic Review*, 54(3): 429–441.
- Cappelen, Alexander W. mfl. (2007). The pluralism of fairness ideals: An experimental approach. *The American Economic Review*, 97(3): 5.
- Konow, James (2000). Fair shares: Accountability and cognitive dissonance in allocation decisions. *American Economic Review*, 90(4): 1072–1091.
- Kuziemko, Ilyana mfl. (2015). How elastic are preferences for redistribution? Evidence from randomized survey experiments. *American Economic Review*, 105(4): 1478–1508.
- Mankiw, N. Gregory (2013). Defending the one percent. *The Journal of Economic Perspectives*, 27(3): 21–34.
- Osberg, Lars og Timothy Smeeding (2006). «Fair» inequality? Attitudes toward pay differentials: the United States in comparative perspective. *American Sociological Review*, 71(3): 450–473.
- Piketty, Thomas (2015). *Kapitalen i det 21. århundre*. Oslo: Cappelen Damm.